

Є. В. Клеп,
аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ МІСТ УКРАЇНИ

Е. Клеп,
postgraduate student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

THE ANALYSIS OF ECONOMIC, ECOLOGYCAL AND SOCIAL INFRASTRUCTURE OF THE OLD INDUSTRIAL CITIES IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості розвитку економічної, екологічної та соціальної інфраструктури старопромислових міст України. Здійснено оцінку тенденцій соціально-економічного розвитку старопромислових регіонів України, встановлено ризики та загрози ефективного розвитку старопромислових регіонів України в умовах сьогодення. Розроблено рекомендації і запропоновано шляхи удосконалення деяких підходів до формування державної політики розвитку таких територій.

The article deals with the features of economic, ecological and social infrastructure of the old industrial cities of Ukraine. The estimation of socio-economic development of the old industrial regions of Ukraine, established risks and threats to the effective development of old industrial regions of Ukraine in today's conditions. The recommendations and suggested ways of improving certain approaches to public policy development of such areas.

Ключові слова: економічна інфраструктура, екологічна інфраструктура, соціальна інфраструктура, інфраструктура старопромислових міст, старопромисловий регіон, стратегія місцевого розвитку, регіональне управління.

Key words: economic infrastructure, ecological infrastructure, social infrastructure, infrastructure old industrial cities, old industrial region, the strategy of local development, regional management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Специфіка регіону є найважливішим фактором у проведенні державної регіональної політики України. В умовах сьогодення фінансова криза та її наслідки насамперед проявилися в старопромислових регіонах, до яких відносяться території з високою концентрацією традиційних індустріальних виробництв. Таким територіям властива наявність загострених проблем як економічного, так і гуманітарного плану (від соціальної сфери до екології). Основна проблема регіонів такого типу — надлишок виробничих потужностей, представлених ве-

ликими і середніми підприємствами з застарілими обладнанням і технологіями. Розвиток старопромислових регіонів вимагає оперативного вирішення багатьох проблем, бо ці території виділяються серед проблемних як особлива категорія.

Починаючи з 2010 року, економіка старопромислових регіонів характеризується повільними темпами післякризового відновлення. Ситуація, що склалась, визначається значною кількістю ризиків та загроз, які не лише ускладнюють вихід старопромислових регіонів з кризи та знижують їх спроможність до швидкого після-

кризового відновлення, але й заважають їх ефективного розвитку у перспективі. Ескалація конфлікту на Донбасі також безперечно негативно впливає на економіку України в цілому.

Регіональна політика щодо забезпечення ефективного розвитку старопромислових регіонів потребує чіткого осмислення тенденцій соціально-економічного розвитку цих регіонів визначення та встановлення проблем, а також ризиків і загроз розвитку, що витікають з їх невирішеності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У західній економічній науці розвитку старопромислових регіонів приділяється багато уваги. До старопромислових регіонів відносять регіони, що спеціалізуються на видобутку сировини, текстильній, суднобудівній, машинобудівній, металургійній промисловості. К. Бірч, Д. Маккіннон та А. Камберс вважають старопромисловими такі регіони, які засновані на гірничій промисловості. На їх думку, таке визначення передбачає тісніший ступінь порівняності між подібними регіонами в різних країнах

Проблемам регіонального розвитку старопромислових регіонів в Україні присвячують свої наукові праці значна кількість провідних вчених. Вагомими є результати досліджень вітчизняних науковців О. Снігової [7], Е. Мартякової [3], О. Амоші, К. Горожанкіної, Л. Костіної, Є. Крихтіна, В. Ляшенка та інших. Важливі напрацювання стосовно подолання проблем та забезпечення Н. Гальцева, О. Косінцев, В. Княгінін, З. Муллагаєва, О. Татаркін та інші. Переважна кількість публікацій стосується модернізації і структурних змін економіки, питань інноваційної трансформації виробничих комплексів старопромислових регіонів, оцінки їх трансформаційного потенціалу та визначення стратегічних орієнтирів інвестиційного розвитку тощо. Для того, щоб своєчасно і ефективно реагувати на сучасні виклики та загрози у регіональній політиці, що формуються внаслідок інерційного розвитку старопромислових регіонів, потрібен детальний аналіз інфраструктури зазначених територій.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз розвитку економічної, екологічної та соціальної інфраструктури старопромислових міст в умовах сьогодення, визначення ризиків та загроз ефективному розвитку старопромислових регіонів України і пошук шляхів для їх подолання в перспективі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Переважна більшість дослідників схиляються до того, що в Україні до типово старопромислових регіонів відносяться: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська і Харківська області, загальна частка яких у ВВП країни складає понад 30 % [2].

Старопромисловий регіон — це територія з застарілою, невисокого технологічного рівня промисловістю. Це територія з відносно низьким рівнем технологічного розвитку промислового комплексу, розміщеного в її межах, що склалися з плином часу [3].

Для старопромислових міст характерно:

1) виробництва в старопромислових регіонах відчу-

вають тотальний дефіцит реалістичних і конкурентоспроможних проектів розвитку;

2) старопромислових регіони характеризуються традиційними індустріальними виробництвами, які переживають зараз структурну кризу (застаріла технологічна база, недостатнє ринкове позиціонування, дефіцит кадрів і т. п.);

3) низький рівень життя населення;

4) надмірна інфраструктурна мережа.

Дуже часто за визначенням старопромислових регіонів переходять у стан депресивних. Це відбувається в тих випадках, коли розпочаті структурні реформи відчувають дефіцит фінансових ресурсів або недостатньо раціонально сплановані і реформи реалізуються неефективно. В цьому випадку території можуть переходити в депресивні.

Поняття депресивних територій було вперше сформульовано Л. Кібл (Англія) в роботі, присвяченій районній плануванні старопромислових територій, переважно вугледобувної промисловості, в Північній Англії [1].

До депресивним відносяться регіони, в яких протягом останніх п'яти років показник валового регіонального продукту на одну особу найнижчий. Депресивними ж промисловими регіонами пропонується визнавати ті, в яких за останні три роки, середній показник рівня офіційного безробіття значно перевищує аналогічні показники розвитку території цієї групи, а обсяг проданої промислової продукції на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати значно нижче цього показника.

Таким чином, ознаками занепаду є показники економічного, соціального та екологічного стану за критеріями, визначеними законодавством, значення яких набагато гірше, ніж відповідні середні показники по країні.

Посткризовий стан економіки старопромислових регіонів характеризується збереженням диспропорцій у розвитку окремих галузей промисловості і територій, що потребує подальшої модернізації усього господарчого комплексу. Враховуючи динамічність змін на зовнішніх ринках, існування потенційних загроз нової хвилі кризи та пряму залежність підприємств базових галузей старопромислових регіонів від тенденцій на світових ринках, першочерговими завданнями є впровадження реформ у традиційному промисловому секторі та стимулювання розвитку нових сфер економіки старопромислових регіонів.

При розгортанні світової економічної кризи 2008—2009 рр. старопромислові регіони України пережили різке зниження обсягів виробництва в базових галузях промисловості через скорочення попиту на їхню продукцію на світовому ринку.

Загострилися соціальні проблеми розвитку регіонів. Але найбільш негативні фінансово-економічні наслідки для регіональної політики України має втрата переважної частини промислового потенціалу та падіння обсягів промислового виробництва підприємств регіонів України, що посідали провідні позиції за обсягами промислового виробництва та робили вагомий внесок в економіку країни, а саме: Донецької та Луганської областей. В цих областях вироблялось більше чверті ВВП України. Значними є також втрати й природного потенціалу

на територіях, непідконтрольних українській владі. До втрати частки промислового та природного потенціалу, розташованого на неконтрольованій Україною території Донецької та Луганської областей, додається підвищений ризик щодо функціонування промислових об'єктів практично на всій території цих областей [2].

Країна стає все більш уразливою до навіть незначних коливань зовнішнього попиту. За таких умов економіка України стає критично залежною від зовнішнього фінансування. Будь які ускладнення доступу до іноземних капіталів можуть призвести до порушення рівноваги платіжного балансу при обмежених можливостях фінансування виникшого дефіциту за рахунок резервів.

Найбільш актуальними екологічними проблемами старпромислових регіонів є незадовільний стан повітряного басейну, високий рівень забруднення водних об'єктів, великі обсяги накопичення відходів (як виробничих, так і побутових), що створюють значну небезпеку для оточуючого середовища і здоров'я людей.

Всі ці негативні еколого-соціальні аспекти потребують негайного припинення забруднення і засмічення водних об'єктів побутовими і поверхневими стічними водами і відновлення сприятливого екологічного стану водних об'єктів в населених пунктах України.

Практичне й найбільш ефективне вирішення цієї проблеми можливе шляхом впровадження в населених пунктах країни розробленого УкрНДІЕП способу екологічно безпечного водовідведення в населених пунктах України. Запропонований спосіб дозволить істотно зменшити техногенне навантаження на водні об'єкти і запобігти негативному впливу на водостоки і водойми промислових аварій та катастроф [4].

На вугільних підприємствах — основних забруднювачах природного середовища — у зв'язку з ухваленням Кіотського протоколу з'явилися нові, що раніше ніколи не використовувалися, можливості залучення іноземних інвестицій на базі міжнародної співпраці в рішенні глобальних екологічних проблем людства. Для виконання практичної роботи в рамках Кіотського протоколу необхідно створити в галузях економіки організаційні структури механізму управління викидами парникових газів в Україні, по функціональних ознаках на галузевій вертикалі: підприємство — виробниче об'єднання — міністерство.

Вугільна промисловість повинна стати випробувальним полігоном для відробіку механізмів Кіотського протоколу, тому що, по-перше, на шахтах вже фактично створені для цього технічні і технологічні передумови, існують певні організаційні структури; по-друге, витягання і утилізація метану, як ні в якій іншій галузі, дозволяють вирішити комплекс проблем:

- 1) забезпечити безпечні умови роботи;
- 2) підвищити навантаження на очисний забій, за рахунок зняття обмеження по газовому чиннику;
- 3) розв'язати екологічні проблеми, шляхом ліквідації викидів в атмосферу найсильнішого парникового газу;
- 4) впровадити енергозберігаючі технології, що дозволяють проводити електричну і теплову енергію, і використовувати Метан як моторного палива;
- 5) привернути іноземні інвестиції і інноваційні технології;

б) отримати фінансові кошти від реалізації одиниць скорочення викидів.

Загалом ризики та загрози ефективному розвитку старпромислових регіонів, обумовлені внутрішніми дисбалансами:

Консервація неефективної економічної структури старпромислових регіонів: Застаріла та стереотипна структура економіки старпромислових регіонів; низька диверсифікованість економіки; нерозвиненість інноваційних видів економічної діяльності.

Недоліки використання потенціалу старпромислових регіонів: нераціональне та неефективне використання природно-ресурсної бази, соціально-економічного, виробничого, інвестиційного та науково-технологічного потенціалу старпромислових регіонів; незадовільний стан екології та невирішеність екологічних проблем; диспропорції у співвідношенні заробітної плати та обсягів промислового виробництва у період післякризового відновлення;

Інституційні проблеми: відсутність балансу національних та регіональних інтересів при здійсненні структурної перебудови економіки старпромислових регіонів; відсутність регіональної зацікавленості у розвитку в регіонах інноваційних та поступовому згортанні старпромислових галузей. Недостатня концептуальна та нормативно-правова розробленість проблем диверсифікації національної економіки в цілому та старпромислових регіонів зокрема; недоліки національного законодавства в сфері стимулювання регіонального розвитку, захисту економічної конкуренції, впровадження антимонопольної політики.

Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку старпромислових регіонів: уповільнення інвестиційних процесів; повільне відновлення кредитування економіки; зниження рівня державного фінансування виробництва; недостатній обсяг прямих іноземних інвестицій, втрата зацікавленості закордонних інвесторів у розвитку базових галузей економіки старпромислових регіонів; недостатній обсяг інвестицій для модернізації економіки.

Інноваційні проблеми: незадовільні темпи впровадження інновацій на підприємствах, переважання технологічних інновацій та їх відставання від світового рівня; недосконалість інноваційно-інвестиційна політика держави; недосконалість політики регулювання питань інтелектуальної власності; недоліки правового регулювання у сфері ноу-хау, комерційної таємниці тощо.

Проблеми конкурентоспроможності: незадовільний рівень та подальше зниження рівня конкурентоспроможності економіки старпромислових регіонів; технологічна відсталість базових галузей економіки старпромислових регіонів; високий рівень зношеності основних фондів; низькі темпи технічного та технологічного оновлення; невідповідність технічного та технологічного рівня підприємств старпромислових галузей світовому при значній орієнтації старпромислових регіонів на зовнішній ринок.

Соціально-трудова проблеми: дефіцит кваліфікованої робочої сили; недостатність висококваліфікованих кадрів, які б мали досвід та навички впровадження інновацій на підприємствах; низька мотивація

працівників базових галузей старопромислових регіонів до перекваліфікації та перенавчання згідно з потребами структурної перебудови економіки цих регіонів [4].

Внаслідок цього питання структурної модернізації економіки таких регіонів для зменшення негативних наслідків від зовнішнього впливу набувають дедалі більшої актуальності.

Серед основних напрямів структурної модернізації інфраструктури старопромислових регіонів слід визнати:

- комплексне інноваційне оновлення традиційного виробництва: гірничо-металургійного, хімічного — на основі зниження енергоємності, собівартості та підвищення якості продукції;

- створення виробництва із видобутку, комплексної переробки та утилізації шахтного метану, освоєння альтернативних джерел енергії;

- зменшення структурні деформації промисловості, розвиток галузей, діяльність яких безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб населення, поліпшення соціальної сфери (будівництво, сфера послуг, туризм, рекреація, освіта, охорони здоров'я тощо).

Старопромислові регіони мають реальний ресурсний потенціал для створення нового іміджу — промисловий туризм, діловий туризм, етнотуризм, паломництво. У Донецькій області зосереджено 16% санаторно-курортних закладів України. Слов'янський курорт, узбережжя Азовського моря.

Сьогодні для багатьох регіонів розроблені карти інвестиційного розвитку. Карта інвестиційного розвитку Донецької області — це цільовий підхід, в якому кожна адміністративна одиниця (селище, місто, район) мають свою розроблену схему переходу до використання потенціалу, майна, яким вони володіють. Ці програми повинні лежати у руслі загального розвитку регіону. Регіональні програми повинні враховувати всі відмінності в класифікації регіону згідно з державною стратегією регіонального розвитку, існуючими конкурентними перевагами [2].

ВИСНОВКИ

Ефективними для покращення економічної інфраструктури старопромислових міст України вважаємо методи фінансового стимулювання, пов'язані з наданням підприємцям, залучати іноземні інвестиції, грошових ресурсів у вигляді державних позик, державних гарантій, субсидованих кредитів, пайової участі уряду в інвестиційні ризики.

Мета державної політики по відношенню до інвестиційно привабливих регіонів повинна полягати не у викачуванні з них коштів, а в наданні їм можливості самостійно використовувати зароблені гроші і максимально залучити інвестиції. Віддача на інвестовану одиницю фінансових ресурсів тут набагато вище, ніж у менш привабливих регіонах. Цей принцип може бути і найбільш прийнятним варіантом створення централізованих можливостей для розвитку слабких регіонів в умовах обмежених фінансових ресурсів держави, оскільки далі в економіці під дією мультиплікативного ефекту сильні ре-

гіони побічно залучать слабкі в загальній економічній оборот, що стане знаком загального оздоровлення економіки [7].

Пропонований підхід може бути розглянутий, перше, як спосіб зменшення протиріч при проведенні регіональної інвестиційної політики. По-друге, як селективна можливість підвищення інвестиційної привабливості окремих економічно стійких територій за допомогою системи фінансових пільг і фіскальних заходів, діючих у цих анклавах.

Незначні послаблення негативного впливу на економіку України від втрати значної частки економічного потенціалу Донбасу можливі за рахунок зменшення фінансового навантаження на бюджет за напрямами дотування вугільної галузі, державних енергетичних субсидій для металургійних підприємств та тимчасового скорочення обсягів соціальних виплат.

Заходи щодо стимулювання соціального розвитку старопромислових регіонів:

- оновлення Стратегій соціально-економічного розвитку областей, з внесенням пропозицій щодо диверсифікації економіки та визначення пріоритетних напрямів розвитку ринку праці та зайнятості населення окремих територій залежно від наявної ресурсної бази та кадрового потенціалу;

- створення регіональних програм перепідготовки і підвищення рівня кваліфікації фахівців у відповідності з потребами ринку праці старопромислових регіонів із залученням до цих процесів підприємств усіх форм власності;

- проведення постійного моніторингу попиту і пропозицій робочої сили на ринках праці старопромислових регіонів з метою надання рекомендацій Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України для коригування переліку спеціальностей, за якими ведеться підготовка фахівців у регіонах за кошти державного бюджету;

- зміни до Стратегій соціально-економічного розвитку старопромислових регіонів (насамперед, Донецької області), визначив розвиток туристично-рекреаційної сфери та туристично-рекреаційної інфраструктури серед пріоритетів регіонального розвитку;

- моніторинг стану навколишнього середовища та збільшення штрафних санкцій для підприємств, що використовують застаріле, зношене технологічне обладнання та збільшують рівень викидів, екологічного забруднення;

- сприяння пріоритетному розвитку галузей, діяльність яких не супроводжується зростанням антропогенного тиску на навколишнє середовище через запровадження у виробничому процесі інноваційних технологій, що зменшують рівень екологічного навантаження, дозволяють перейти на засади сталого економічного розвитку регіонів.

Проблеми в екологічній сфері старопромислових міст України нагромаджувалися тривалий час. Тому, щоб реально захистити навколишнє середовище, необхідно боротися з наслідками її забруднення. Рішення цього питання вимагає кардинальних технічних і технологічних змін, здатних забезпечити екологічну безпеку виробництва.

Перелік окреслених проблем, ризиків та загроз ефективному розвитку старопромислових регіонів, що на сьогодні існує в Україні, свідчить про необхідність формування та реалізації ефективної державної та регіональної політики щодо заохочення до структурної модернізації економіки старопромислових регіонів.

Література:

1. Заставний Ф. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка, проблеми / Ф. Заставний // Регіональна економіка. — 2005. — № 1. — С. 76—90.
2. Ляшенко В. Оценка стратегических перспектив социально-экономической модернизации города Мариуполя / Е.В. Котов, В.И. Ляшенко // Управління економікою: теорія та практика: зб. наук. пр. — Донецьк: ІЕП НАНУ, 2013.
3. Мартякова Е. Методологические основы инновационного регулирования социального развития / Е.В. Мартякова // Демографія та соціальна економіка. — 2008. — № 1. — С. 63—74.
4. Мірзодаєва Т. Формування антикризової стратегії розвитку старопромислових регіонів // Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 9—10 грудня 2010 р., Ч. 2. — Тернопіль: Крок, 2010. — С. 49—50.
5. Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В.Г. Савенко [та ін.] / За ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2010. — 48 с.
6. Сиденко В. Война — это всегда высокие политические риски, финансовое перенапряжение экономики, потеря части производства [Электронный ресурс] / В. Сиденко. — Режим доступа: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/7502>.
7. Снігова О. Старопромислові регіони України в післякризовий період: проблеми ефективного розвитку / О.Ю. Снігова // Економіка промисловості. — 2011. — № 1. — С. 14—20.
8. Снігова О. Щодо визначення ризиків та загроз в умовах фактичної втрати частини території та економічного потенціалу старопромислових регіонів / О.Ю. Снігова // Економіка промисловості. — 2015. — № 2 (70).
9. Тамарцев А. Старопромышленный регион как объект социально-экономического исследования / А. Тамарцев // Економічний вісник Донбасу. — 2008. — № 4. — С. 81—87.

References:

1. Zastavnyj, F. (2005) "Depressed regions of Ukraine: analysis, evaluation, problem" Regional'na ekonomika, 2005, vol. 1, pp. 76—90.
2. Liashenko, V. (2013), "Comments strategical prospects of social-economics upgrade Mariupol city", Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka [Management of the economy: theory and practice], IEP NANU, Donetsk, Ukraine.
3. Martiakova, E. (2008), "Methodological fundamentals innovative regulation of social development", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 1, pp. 63—74.

4. Mirzodaieva, T. (2010), "Formation of anti-crisis strategy of old industrial regions", Vazheli i mekhanizmy formuvannia staloho rozvytku ekonomiky v umovakh svitovoi hlobalizatsii [levers and mechanisms of sustainable economic development in conditions of world globalization materials Intern. nauk. and practical], Krok, Ternopil', Ukraine, pp. 49—50.

5. Sobkevych, O. V. Sukhorukov, A. I. and Savenko, V. H. (2010), The development of industrial potential of Ukraine in the post-crisis recovery [Rozvytok promyslovoho potentsialu Ukrainy v protsesi pisliakryzovoho vidnovlennia], NISD, Kyiv, Ukraine.

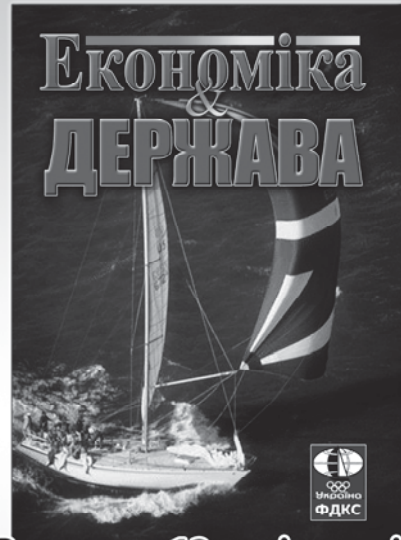
6. Snihova, O. (2011), "Old industrial region in the post-crisis Ukraine: problems of effective development", Ekonomika promyslovosti, vol. 1, pp. 14—20.

7. Snihova, O. (2015), "Identify threats in terms of actual loss of territory and the economic potential of old industrial regions", Ekonomika promyslovosti, vol. 2, pp. 57—70.

8. Tamartsev, A. (2008), "Old industrial region as an object of socio-economic studies", Ekonomichnyj visnyk Donbasu, vol. 4, pp. 81—87.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2017 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73